

KÖNYVRECENZÍÓ

Kiss Endre, Marx lábnymai...és átváltozásai

(Gondolat, Budapest, 2013, 343 o.)

Fontos, nehéz és elméletileg aktuális munkát vállalt a szerző, amit paradox helyzetben kellett elvégeznie: Amikor a rendszerváltás előtt, a „létező szocializmusban” Marxra, mint legitimációs forrásra hivatkoztak, egyáltalán nem volt érdeke az akkori hatalomnak, hogy Marx tevékenységét kritikai szellemben, szabadon kutassák. E hatalom számára a kanonizált Marx, mint legitimációs alap volt az egyedül elfogadható. Most, majd negyedszázaddal a rendszerváltás után sokak számára úgy tűnhet, hogy a téma már senkit sem érdekel, hiszen a „reális szocializmus” kísérlete megbukott és vele együtt vált érdektelenné annak eszmei legitimációs bázisa.

Ha pusztán egy legitimációs bálványról lenne szó, akkor ledöntése a rendszer bukásakor teljesen magától értetődő lenne. De az a felfogás, amely csupán ezt látja Marxban, nemcsak leegyszerűsítő, hanem hamis is. Kiss Endre szerint a jelen körülmények között, a marxizmus bukása után fontos megértenünk és megismernünk történelmi szerepét, hatását, mely utóbbit „Marx lábnymainak” nevez. Ennek oka pedig szerinte a következő: „*Mint a legátfogóbb politikai, szociológiai és filozófiai opció Marx alapvetően meghatározta a világ filozófiáját 1866 és 1989 között.*” (K. E.; Marx lábnymai...és átváltozásai, Gondolat, Budapest, 2013, 11) (a továbbiakban a műre csak oldalszámmal hivatkozom.)

Marx jelentőségének tudatában jelentették meg a *Cambridge Companion to Marx* című kötetet is. A tanulmánykötet egyik szerzője a következőképpen méltatja: „Marx nélkül is lett volna kapitalizmusunk, sőt még szocializmusunk és kommunizmusunk is...Kétségtelen, hogy könnyebb elképzelni egy Marx-nélküli világot, mint egy olyat, amely forradalom, kapitalizmus és szocializmus, valamint kommunizmus nélkül van. De abban a világban, amelyben élünk, ezeket a tényeket mégis Marx közvetítésével kell látnunk. Bizonyára nem ő alkotta meg ezeket a fogalmakat, de olyan jelentős mértékben hagyta rajtuk gondolkodása bélyegét, hogy lehetetlen lesz ezeket megvitatni anélkül, hogy bevonnánk nézeteit a vitába. Marx nem volt egyedül a forradalom mellett történő kiállásával, vagy azzal a hitével, hogy drasztikus változásokra van szükség az emberi autonómia eléréséhez, amit a tizenkilencedik századi forradalmiságra vetett legfelületesebb pillantás is megmutat. De a kapitalizmus ígérete és romlottsága közti feszültség iránti érzeke egyedülálló.” (Paul Thomas, Critical reception: Marx then and now, in: Terrell Carver, (szerk.), *The Cambridge Companion to Marx*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, p. 24)

Nem véletlen, hogy a „Times online” (nem a Népszava!) 2008. október 21-ei számában megjelent egy interjú sorozat a következő címmel: „*Karl Marx: helyesen gondolta?*” Alcímében pedig a következő megállapítás: A pénzügyi válság bekövetkeztével Karl Marx presztízse szárnyal.” (www.timesonline.co.uk/tol/news/politics/article)

Kiss Endre szerint Marx életművét fejlődésében, másrészt hatásaiban lehet megérteni, ezért vizsgálódását három fő területre osztja: 1. Marx filozófiája, 2. A marxizmus, és 3. A Marx utáni marxizmus. A monográfia fejezetei pedig a következők: I. A „Kiáltvány” és a marxizmus, II. Marx filozófiái, III. A Marx utáni marxizmus, IV. A filozófiai jelen.

Mindez páratlanul gazdag tematika, igényes feldolgozásban, ami lehetővé teszi, hogy az olvasó megszabadulva a témára rakódott egyoldalú, vagy elfogult interpretációk, félreértések és előítéletek ballasztjától közel kerüljön az eredeti koncepciókhoz. Kiss Endre tudja, hogy ez csak úgy lehetséges, ha egyúttal bemutatja azt történelmi-kulturális kontextust is, amiben Marx koncepcióit értelmezték elterjedése során. Mindez lehetővé teszi, hogy az olvasó témával kapcsolatos eddigi ítéleteit és előítéleteit is megvizsgálja.

A monográfia páratlanul gazdag anyagának komplex feldolgozása, a problémák árnyalt elemzése az olvasót ritka szellemi kalandra csábítja. A recenzens vállalkozása sokkal szerényebb. Pusztán az első fejezet bemutatására vállalkozik. A monográfia kiindulópontja az, hogy bár a marxizmus „a maga eredeti formájában lelépett a történelem színpadáról,” (15), de hatása máig érzékelhető. Ez a helyzet a következő megközelítéseket írja elő a szerző számára:

„Egyrészt, meg kell hogy határozza szemléletünket e három összefüggő komplexumnak...a valóságos történelemben és történelemmel kialakított különleges viszonya. Másrészt, ez a helyzet átalakítja a hagyományos filozófia- és eszmetörténeti megközelítés sajátosságait is...Harmadrészt, a monográfia perspektívája (a világtörténelemmel való különleges kapcsolat, illetve a világtörténelem színpadáról való lelépés) különleges felelősséget közvetít.” (uo.)

Azt hiszem, hogy a Kiss Endre által vállalt feladat fontosságát, nehézségét, és jelentőségét nem lehet túlbecsülni. Ha úgy élünk, hogy nem ismerjük múltunkat, akkor a jelenben sem fogjuk kiismerni magunkat. Márpedig a marxizmus rányomta a bélyegét történelmünkre, és csak úgy tudunk szabadon cselekedni, ha ismerjük azt a korszakot, amelyben az intézményesült.

Ezért a monográfia nemcsak annak a számára hasznos, aki a marxizmust meg akarja érteni, hanem mindazoknak, akik korukat, mint a (közel)múlt folytatását akarják megismerni, hogy el tudjanak benne igazodni. Az első kérdés, amit a szerző tisztáz, az, hogy mi a marxizmus, miben különbözik Marx filozófiájától.

A Kommunista Kiáltvány, mint a marxizmus Bibliája „A marxizmus mint „izmus” történetileg természetesen Marx filozófiáinak tartalmain alapul, de egyik filozófiai korszak, koncepció vagy mű mondanivalójával sem egyenlő” (19) Kiss Endre elemzése alapján azt a megállapítást teszi, hogy a Kiáltványban, ebben az „evilági *Bibliában* Marx négy hatalmas áramlatot terel közös folyamatba. Ezek lendülete mintegy önmagától *spirituális és kvázi-religiózus* ugráshoz vezet.”(21)

Melyek ezek az „áramlatok”? Az első a politikai forradalom, a második a gazdaság, „tágabban a társadalom fejlődésének strukturális dinamikája, a termelőerők és termelési viszonyok összjátéka...Ez új típusú forradalom, amelynek végcélja...a kommunista társadalom.”(uo.)... Továbbá a *harmadik* áramlat, a világtörténelem valóságos beteljesülése.”(uo.) A „*negyedik* folyam: a *gondolkodás, a filozófia és a filozófus* hatalma, ami azzal hogy feltárja a történelem valóságos titkait, egyben nagy varázslóként már meg is oldja (oldotta!) őket.”(uo.) Másként megfogalmazva a szerző szerint „A Kiáltvány négy összetevője...a *politikai igazságosság, a gazdaság belső törvényszerűségei, a világtörténelem beteljesedése, valamint a filozófia beteljesedése* és ezáltal vége is.”(22) Ebben az összefüggésben a „marxizmus”...nem más, mint a Kiáltványra alapuló *koherens ideológia*, mint láttuk, négy (!) nagy világtörténelmi alaprobléma egyszeri és végső megoldása”(23)

A fenti elemzést jól szemléltetik a Kiáltvány következő helyei:

Az első szöveg a forradalomról szól, melynek során a proletariátus megragadja a hatalmat: „a munkásforradalom első lépése a proletariátus uralkodó osztállyá emelése, a demokrácia kivívása. A proletariátus arra használja fel majd a hatalmát, hogy a burzsoáziától fokról-fokra elragadjon minden tőkét, hogy az állam, azaz az uralkodó osztállyá szervezett proletariátus kezében centralizáljon minden termelési szerszámot és a lehető leggyorsabban növelje a termelőerők tömegét.”(Marx és Friedrich Engels, A Kommunista párt kiáltványa, MEM., 4. k. Budapest, 1959, 459)

A második szöveg tömören összefoglalja az igazságos társadalom megteremtését, amelynek során a proletariátus az államhatalom birtokában kisajátítja a burzsoáziát. Ez a termelés centralizációját is jelenti, aminek segítségével megnöveli a termelőerőket.

A proletariátus ezzel a magántulajdonon alapuló termelési viszonyokat megszünteti. Ennek következtében megszűnnek az osztályellentétek, majd maguk a társadalmi osztályok is. Ez megváltoztatja a közhatalom jellegét, megszünteti annak politikai jellegét, azaz az államot. *Az új közösség a szabad emberek társulása, melynek alapelve minden egyes egyén és a közösség szabad fejlődése.* „Amikor majd a fejlődés folyamán az osztályellentétek eltűntek, és minden termelés a társult egyének kezében összpontosult, akkor a közhatalom elveszti politikai jellegét...Ha a proletariátus a burzsoázia elleni harcban szükségszerűen osztállyá egyesül, forradalom útján uralkodó osztállyá teszi magát, és mint uralkodó osztály a régi termelési viszonyokat megszünteti, akkor e termelési viszonyokkal együtt megszünteti az osztályellentéteket, egyáltalában az osztályoknak a létfeltételeit, és ezzel saját magának mint osztálynak az uralmát is. A régi polgári társadalom s a vele járó osztályok és osztályellentétek helyébe olyan társulás lép, amelyben minden egyes ember szabad fejlődése az összesség szabad fejlődésének feltétele.”(i. m. 460)

Ez a folyamat Marx szerint egyenesen elvezet minden társadalmi és gazdasági kérdés végső megoldásához. Az nyilvánvaló, hogy ennek a folyamatnak különböző szakaszai vannak. Ez pedig azt is jelentheti, hogy az egyes fordulópontokon más lehetőség realizálódik, mint amit Marx kívánatosnak tart. *Kiss Endre munkájában kimutatja, hogy a fenti problémát Marx úgy oldja meg, hogy a fenti négy szempontot „hibrid diskurzusban” „fűzi össze.” (22) Ennek a „hibriditásnak” szerinte két formája van:*

1. Az egyik azon alapul, hogy e négy problémakör ugyan nem azonos, de „majdnem azonos”: Ezek „szerves kölcsönhatásban csapnak át egymásba, a rájuk reflektáló marxi filozófia emiatt sajátos *hibrid* karakterre tesz szert.”(uo.)

2. „Az immár csak a Kiáltványra jellemző második típusú hibriditás *sajátos szelekció* útján jön létre...Egy-egy tétel esetében az adott alanyról azt az állítmányt mondja ki, ami saját gondolatmenetét támasztja alá, ez az állítmány igaz és ellenőrizhető. Csakhogy az ilyen kijelentés empirikus referenciái a Marx által kiválasztott igaz állítmány ellenkezőjét is magukban foglalják!” (uo.)

Kiss Endre felteszi a kérdést, hogy szándékosan élt-e Marx ezzel a módszerrel? Az e kérdésre adott válaszát a következőképpen fogalmazza meg: „A munka felszabadításának (Marx kifejezése) igazságos politikai formája csak hibrid szelekcióval hozható létre, *ami nem hamis, de nem is igaz.* Nem hamis azért, mert az igazságos forma végső soron a történelmi

viszonyok miriádjának alakulásától függ (tehát lehet igaz, de ugyanezek miatt hamis is.) Elképzelhető, hogy a kommunista társadalom a termelőerők és a géprendszerek olyan fejlettsége mellett valósul meg, hogy az új társadalom nyomban igazságos politikai rendszerben jön létre. (az egyik változat), de az is, hogy a történelem valamelyik fordulatánál forradalmi hatalomátvételre kerül sor (a „régí szemét” visszatér, mondja Marx nem is egye esetben – ez a második változat.) (22-23)

Kiss Endre ezután a következő kérdést fogalmazza meg: „De miért élt Marx a *Kiáltvány*ban a szelektíven hibrid filozófiai fogalmisággal? Miből merítette azt a bizonyosságot, hogy...mindig az alternatívák „jó” változatának egymásutánjával állnak egybe egységge?”(23)

Arra a következtetésre jut, hogy Marx ezt a meggyőződését a hegeli úr-szolga viszonyok a burzsoá-proletár viszonytal történő *azonosításából* meríti. Kiss Endre Marx gondolatmenetét a következőképpen rekonstruálja: „Ha *minden társadalom osztályharcok* története, ha *minden* társadalom antagonisztikus, akkor a burzsoá-proletár-antagonizmusra is érvényes a hegeli igazság: *a szolga legyőzi az urat*. Marx teljesen tisztában van azzal, *miként* teszi ezt a szolga Hegelnél. Nem lázad fel és nem szerzi meg a politikai hatalmat...A szolga átveszi az úrtól a tárgyi világ feletti ellenőrzést, azzal, hogy dolgozik, és a *munka során urává válik a tárgyi világnak, saját és mások reprodukciójának.*” (23)

Hegelnél tehát a szolga legyőzi az urat, a proletár pedig legyőzi a burzsoát. Szerintem ez igen lényeges kérdés, amit érdemes megvizsgálni. Mennyiben jogos e két viszony marxi azonosítása?

Kiss Endre szerint ez az azonosítás problematikus: „A proletár nem minden lényeges vonásában a tizennyolcadik századi polgár, citoyen, vagy az egykori *harmadik rend* tizenkilencedik századi megfelelője. Egyszerűen azért nem, mert a proletár nincs abban a világtörténelmi helyzetben, hogy azon a módon vegye át a „burzsoától” a tárgyi világ feletti ellenőrzést, ahogy *Fenomenológia* híres fejezetében a szolga teszi az úr ellenében.” (24)

Ugyanakkor megállapítja, hogy 1844-45-ben a „feuerbach-i álláspontot már mértékadó módon elsajátított Marx alakít ki...új öntudatfogalmat.” (55 l.)

Mi volt a marxi azonosítás alapja? Megfontolva az eddigieket, azt kell mondanom, hogy ez az új öntudat-fogalom az alap. Persze ez az öntudat-fogalom nincs explicite megfogalmazva és Kiss Endre sem konkretizálja. De ha összehasonlítjuk a releváns hegeli és a marxi helyeket, akkor megmutatható a marxi koncepció. (Ehhez meg kell jegyeznem, hogy Hegelnél az „öntudat”-fejezet mind A szellem fenomenológiája, mind az *Enciklopédia* „öntudat” fejezete az úr-szolga viszonyról szól.)

Hegel e koncepciójának kifejtése e két műben másként történik. A *szellem fenomenológiája* a munkát tartja fókuszában, mint a szolga felszabadulásának alapját. Az *Enciklopédiában* kifejtett változat az elismerésért vívott harc kimenetelére, és annak történelmi kontextusára koncentrálna. Ennek az az előnye, hogy – szemben A *szellem fenomenológiája* megfelelő helyével, itt történelmi kontextusban megvilágítható a hegeli és marxi koncepció azonossága és különbsége, azaz a marxi paradigma sajátosságai.

Hegel szerint „az elismerését vívott harc a jelzett, szélsőséig vitt formában csupán a *természeti állapotban* lehetséges, amikor az emberek csak mint *egyesek* vannak, ellenben a polgári társadalomban és az államban elmarad: itt ugyanis megvan az, ami ama harc eredménye, tudniillik az elismertség. Mert jóllehet az állam *hatalom* által is *keletkezhetik*, mégsem hatalmon alapszik...Az államban a nép szelleme- az erkölcs, a törvény -uralkodik. Az embert itt, mint *eszes* lényt, mint *szabadot*, mint *személyt* ismerik el és kezelik; az egyes pedig...azzal teszi magát érdemessé az elismerésre, hogy öntudata természetességének legyőzésével egy *általánosnak*,...a *törvénynek* engedelmessékedik. Az államban a polgárt aszerint becsülik, milyen hivatalt visel, milyen ipart űz, és mi az ő munkás tevékenysége.”(G. W. F. Hegel, *A filozófiai tudományok enciklopédiája*, 432. § 3. k. Akadémiai, Budapest, 1968, 218)

Hegelnél tehát a (modern) államban már szükségtelen és nem létezik elismerésért vívott harc. Történelmileg nézve a kérdést, az mondható, hogy Hegel szerint sem az antikvitás sem a középkor még nem érte a modern állam fent jelzett fejlettségi szintjét. Ezért ekkor még volt úr-szolga viszony. (I. m. 219, 220)

A *szabaddá vált szolga* Hegelnél nem jelenti a szerepek felcserélését: „A szolgálával szemben álló úr még nem volt igazán szabad; mert a másokban még nem mindenképpen önmagát szemlélte. Csak a szolga szabaddá válásával válik tehát az úr is teljesen szabaddá.”(i. m. 436. §, 223)

Ha Kiss Endre álláspontját elfogadva abból indulunk ki, hogy Marx szerint a hegeli úr-szolga viszony és a proletár-burzsoá viszony lényegében azonos, akkor azt kell mondanunk, hogy Marx szerint az elismerésért vívott harc a modern korban is folyik, mert a proletariátus elismerése és szabadsága korlátozott és formális. Legfeljebb jogi és politikai területen érvényesülhet, (a demokrácia feltételei között), de gazdaságilag és társadalmilag elnyomott helyzetben van. További különbség, hogy elveti Hegelnek az állammal kapcsolatos illúzióit: Szerinte a modern állam a burzsoázia elnyomó hatalmát képviseli.

Tehát Marx felfogása úgy is megfogalmazható, hogy kiterjeszti az elismerésért vívott harc fogalmát a modern állam korszakára, a gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségek problematikájára. Továbbá a hegeli egyénpontú szemléletet nála osztályközpontú felfogás váltja fel. Számára a modern társadalom „elismerésért folyó harca” az osztályharc. A szabadság kérdéskörét pedig kiterjesztette a termelőeszközök *tulajdonlásának* területére. Eszerint tulajdonnal nem rendelkezők nem lehetnek szabadok, illetve a „munka felszabadítása”, a szabadság kiterjesztése a társadalom egészére csak a tőkés magántulajdon megszüntetésével és a tulajdon társadalmisításával lehetséges.

A hegeli úr-szolga viszony és a proletár- burzsoá viszonyoknak *azonos* ismertetőjegyei a következők: 1. A szolga az úr hatalmának, a proletár pedig a burzsoá hatalmának van alávetve. 2. A szolga, és proletár (termelő)munkát végez, az úr és a burzsoá nem. A fő *különbség* pedig: 1. A szolgát az általa végzett munka szabadítja fel. (Hegel) 2. A proletárt az általa végzett bér munka elnyomja, szolgává teszi: „...a munkás tehát tárgyának szolgája lesz, először, hogy *munkájának tárgyat*, azaz hogy *munkát* kapjon. Először tehát, hogy *munkásként*, és másodsor, hogy *fizikai szubjektumként* egzisztálhasson. E szolgálás csúcspontja, hogy immár csak *munkásként* tartja fenn magát, mint *fizikai szubjektum* és immár csak *fizikai szubjektumként munkás*.” (Karl Marx, *Gazdasági-filozófiai kéziratok 1844-ből*, Kossuth, Budapest 1962, 46-47)

Ezt mutatja a következő párhuzam: „...annak, hogy a *modern állam elismerte az emberi jogokat*, ugyanaz az értelme, mint annak, hogy az *antik állam elismerte a rabszolgaságot*. Ahogyan ugyanis az antik államnak a rabszolgaság a *természeti bázisa*, úgy a *modern államnak* a polgári társadalom, valamint a polgári társadalom *embere*, azaz a független, az emberrel csak a magánérdek és a *tudattalan* természeti szükségszerűség köteléke révén összefüggő ember, a szerzés munkájának, valamint a saját és idegen *önös* szükségletnek a *rabszolgája*. A modern állam az *általános emberi jogokban* elismerte ezt a természeti bázisát mint olyant.” (Karl Marx/Friedrich Engels, *A szent család*. MEM. 2. k. Kossuth, Budapest, 1958, 112) Vagyis ez az azonosítás inkább csak annyiban jogosult, amennyiben mindkét esetben az *uralom* két különböző formájáról van szó: az úr és a (rab)szolga, illetve a burzsoá és a proletár viszonyában.

Ami az „emberi jogok”-at illeti, kétségtelen, hogy a modern polgári társadalom alapvető összefüggéseit fejezik ki. Ebben központi szerepe van az önző egyénnek. Szerintem itt az egyén számára nyújtott garanciákról van szó, melyek védik az állam esetleges túlhatalmával szemben, másrészt lehetővé teszik a politikai közösségben való részvételét. Továbbá biztosítják (viszonylagos) gazdasági (és ennek következtében társadalmi) autonómiájának lehetőségét: a (magán) tulajdonra való jogát. Kétségtelen, hogy ezek Marx idejében a burzsoázia által igényelt és gyakorolt jogok voltak. De már a chartisták felléptek az általános választójog követelésével, ami már túllépett az eredeti kereteken a demokrácia irányában. Azonban sem a konzervatívok (Burke), sem a haszonelvű gondolkodók (Bentham), sem a marxisták nem fogadták el az a „emberi jogok” koncepcióját. A 19. század folyamán háttérbe szorult és csak a második világháború végével éledt újjá, amikor a náci vezetők bűncselekményeinek elítéléséről volt szó.

A koncepció alkalmazása később a fogalom tartalmának bővüléséhez vezetett. Jelenleg három csoportba oszthatók az emberi jogok:

„Különösen hasznos,...az emberi jogok három 'nemzedékének' fogalma, amelyet Karel Vasak francia jogász a Nagy Francia Forradalom három témája által inspirálva fejtett ki. Ezek a következők: az első nemzedék a polgári és politikai jogok (liberté), a második a gazdasági, szociális és kulturális jogok (égálit); és a harmadik nemzedék a szolidaritás jogai” (Burns H. Weston, *"Human rights."* Encyclopædia Britannica, *Ultimate Reference Suite*. Chicago: Encyclopædia Britannica, 2014)

Az „emberi jogok” marxi megítélése jól szemlélteti a marxizmus sajátosságát, mely a *Kiáltványban* különösen pregnánsan jelentkezik, amelyet Kiss Endre úgy jellemez, mint „az *utópikus* és *nem-utópikus* gondolkodásmód majdhogynem tökéletesen végigvitt *egyesítése*.” (27)

Amint láttuk, Marx idejében realista megállapítás volt, hogy az „emberi jogok” a polgári társadalom „önző emberének” jogát fejezi ki. De – mivel számára a perspektíva eleve a polgári társadalom megszüntetése volt, ezért azt a lehetőséget kizárta, hogy ezek a jogok nemcsak ezt fejezhetik ki. *Ezt pedig azért nem mérlegelte, mert szerinte az igazságosság megvalósításához túl kell menni a jogi egyenlőségen. Ez pedig csak a polgári társadalom és állam megszüntetése után, a kommunista társadalom felső fokán lehetséges.*

Gondolatmenetének kiindulópontja az „egyenlő jog” fogalma: „Az *egyenlő* jog egyenlőtlen munkáért – egyenlőtlen jog. Nem ismer el osztálykülönbségeket, mert mindenki csakúgy munkás, mint a másik: de hallgatólagosan természetes kiváltságnak ismeri el az egyenlőtlen egyéni tehetséget és következésképpen a teljesítőképességet. *Tehát tartalma szerint ez is csak az egyenlőtlenség joga, mint minden jog*...Hogy a visszasságokat elkerülhessük, a jognak nem egyenlőnek, hanem egyenlőtlennek kellene lennie. Ám ezek a visszasságok a kommunista társadalom első fokán...elkerülhetetlenek. A kommunista társadalom felsőbb fokán, miután az egyének már nincsenek szolgálai alárendelve a munkamegosztásnak, és ezzel a szellemi és testi munka ellentéte megszűnt; miután a munka nemcsak a megélhetés eszköze, de maga lett a legfőbb életszükséglet; miután az egyének minden irányú fejlettségével a termelőerők is növekedtek és a kollektív gazdagság minden forrása bővebben

buzog- csak akkor lehet majd a polgári jog szűk határát egészen átlépni s írhatja zászlajára a társadalom: Mindenki képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint!” (Karl Marx, *A gothai program kritikája*, Marx-Engels válogatott művek, II. Szikra, Budapest, 1949, 17-18)

A fenti gondolatmenet teljesen reális, minden utópiától mentes elemzéssel indít: Rámutat a polgári jog és az ennek megfelelő felfogás korlátaira: az egyenlő munkáért egyenlő bért követelő német szociáldemokrata munkások számára megmutatja, hogy ennek megvalósulása még mindig tartalmaz egyenlőtleniséget. Ugyanis ez hallgatólagosan feltételezi és elfogadja azokat a szociális egyenlőtlenégeket, amelyek következtében az egyik dolgozó többet, jobban teljesít, mint a másik. Ehhez kapcsolódva mutatja be a kommunista társadalom általa elképzelt modelljét, mint minden egyenlőtlenégi probléma végleges és teljes megoldását. Ez már tiszta utópia.

A kommunizmus Marx szerint minden társadalmi problémára végső megoldást kínál, ami azt jelenti, hogy itt egy szekularizálódott, világi eszkatológiával van dolgunk.

A marxizmus szerint tehát a kommunizmusban megtörténik a munkások, illetve az egész társadalom végleges és teljes felszabadulása, a lényeges problémáktól való megváltása. Mindezek fényében egyetértek Kiss Endre megállapításával, aki a Marx által vállalt szereppel kapcsolatban megállapítja: „A forradalmi szereppel igen szorosan összekapcsolódó eszkatológia és messianizmus...mintegy ’természetes’ burkai a marxi hibriditásnak.” (31)

Kiss Endre eredeti koncepciójában mutatta meg, hogy mi a marxizmus. Ez triviálisnak tűnő kérdés, pedig egyáltalán nem az, hiszen erre sokféle válasz van és többnyire egyoldalú, sok esetben elfogultságtól mentes.

Elemzése bemutatja, hogy Kiáltvány négy összetevője...: „a politikai igazságosság, a gazdaság belső törvényszerűségei, a világtörténelem beteljesedése, valamint a filozófia beteljesedése és ezáltal „vége” is, csak a kijelentések hibridizációjának módszerével egyesíthető. A munka felszabadításának...igazságos politikai formája csak hibrid szelekcióval hozható létre, ami nem hamis, de nem is igaz. Nem hamis azért, mert az igazságos forma végső soron a történelmi viszonyok miriádjának alakulásától függ (tehát lehet igaz, de ugyanezek miatt hamis is).” (22) Szerintem azonban ez a módszer nem véd meg az ellen, - senkit, még Marxot sem - ha a megvalósítandó koncepció eleve hibás.

Marx kommunizmus-elmélete a szabad termelők szabad társulását akarja megvalósítani a magántulajdon, a piac kiküszöbölésével. Az ebből következő, „munkaidő-kalkuláción alapuló központi gazdálkodási rendszer nem működik, s ennek a rendszer természetében gyökerező okai vannak, a működési problémákat legkifinomultabb számítási technika sem oldhatja meg.” (Bence György/Kis János/Márkus György, *Hogyan lehetséges kritikai gazdaságtan?* T-Twins, Budapest, 1992, 173)

A rendszer működésképtelenségét a már nem „létező szocializmusok” kudarca is bizonyította, mégpedig a gyakorlatban.

Marx tudományos elemzése feltárta a kapitalizmus működését, problémáit és egy alternatív modellt javasolt, ami azonban megvalósíthatatlan.

Ezért találó Kiss Endre azon megfogalmazása, miszerint a *Kiáltvány* „Egyik különleges tulajdonsága az utópikus és nem-utópikus gondolkodásmód majdhogynem tökéletesen végigvitt egyesítése.” (27)

Molnár László, filozófus

BME

Marx's Footsteps ... and Metamorphosis

In this book review László Molnár reviews the recently published monograph by Endre Kiss, in which the author provides a much needed deep analysis of Marx, free of the pressures and needs of a state ideology.

